

Szemle

szabadsághoz, hanem egy infantilis befolyásolhatósághoz kapcsolódik. Az a kultúra, amelyben az öregesnek vélt klasszikus, főként verbális kultúra egyre inkább háttérbe szorul a könnyeden fiatalos, elsősorban a zenére, a könnyűzenére alapuló kultúrával szemben, nem hagy helyet a fejlődés semmiféle projekciójának. „Az egyre tökéletesebb felhasználói tudás és az egyre változatosabb fogyasztás folyamatában eltűnik az a képesség, amellyel az ifjúság a világról tiszta fogalmakat szokott alkotni.” Erre később sem kapnak lehetőséget, hiszen „minden felnőttpraktika arra irányul, hogy – a fiatalok színvonalára helyezkedvén – leszoktassa magát az intellektuális tevékenységről.” (5) A művészetpedagógia feladata ezért nem csak az, hogy esztétikai értékeket közvetítsen, hanem az is, hogy – a schilleri cél értelmében – kísérletet tegyen arra, hogy az esztétikum-ból származó erőt hasznosítsa és fenntartsa a játék kreativitását és a nevelésben betöltött pozitív szerepét.

Heller Ágnes írja idézett művében a ‘Levelek’-ről: „Schiller művének egyik legfontosabb eleme..., hogy elsőként látta meg az egyik legvégső rémálmot: a szépség nélküli világot. Ezt végiggondolva megrémült. Félelmében mi is osztozunk.” (6)

Jegyzet

- (1) Goethe és Schiller levelezése. Válogatta és az előszót írta Deák Tamás, Kriterion, Bukarest, 1984. 25. old.
- (2) BABETTE E. BABICH: *A művészet posztmodern hermeneutikai ontológiája felé: heideggeri igazság nietzschei stílusban*. In Pompeji 1990/3, 53. old.
- (3) LYOTARD, J-F.: *A posztmodern állapot*. In Habermas, J., Lyotard J-F, Rorty, R.: *A posztmodern állapot*, Századvég, Bp. 1993. 15. old.
- (4) Heller Ágnes: *A szép fogalma*. Osiris, Bp. 1998. 158. old.
- (5) FINKIELKRAUT, A.: *A gondolkodás veresége*. Osiris, Bp. 1996. 162. old.
- (6) Heller, Á.: i.m. 159. old.

Szilvássy Orsolya

A néphagyomány szerepe a pedagógiai munkában

Az Óbudai Népzenei Iskolában énektanárként dolgozom tizenhárom éve. Az én helyzetem azért is különleges ebben az iskolában, mert itt csak a magyar népi hangszerek oktatása folyik és természetesen az éneké, illetve a népdalé. Húsz éve vezetem a Vikár Béla népdalkört.

Eddigi tanári és művészi pályám során soha nem gondoltam, hogy parancsolója legyek a dalnak, hogy létezhet köztem és a népdal között más viszony, mint a népdal szolgálata. Ez olyan alapállás, amely már hosszú ideje (több mint 30 éve) meghatározza életemet.

Évek hosszú során kerestem a választ a népdal hiteles előadói stílusának, megszólaltatásának kérdéseire.

Az első kérdés természetesen a hogyan volt. Már pályám kezdetén szembekerültem egy-egy paraszt énekes egyéniség – Demse Dávidné, Jánó Anna, Simor F. Józsefné, Szilágyi István – európai esztétikán nevelkedett fül számára furcsa stílusának titkaival. Sokáig nem sikerült ésszel, a hagyományos esztétika fogódzójával megközelíteni ezt a dolgot. Ezért egy időre föl is adtam a reményt, hogy megmagyarázható az a jelenség,

amelyet jó hiteles, tiszta, népdal-népzenei stílusnak nevezünk. Ám ha a tudatos értelmi feltárást fel is adtam egy átmeneti időre, azt éppen a közeledés ösztönös lehetőségeinek kipróbálása miatt tettem. Ennek jegyében kezdtem különösen figyelni az eredeti paraszt énekesek dalolási stílusát. A tőlük szerzett tapasztalataim, megfigyeléseim, a velük töltött napok, beszélgetések, közös éneklések élmé-

nyeit a pedagógiai munkám minden napján fel tudom használni.

„A népdalt nem az iskola teremtette, hanem a falu, a mező. A rögökkel és nehéz sorssal küzdő, de szépre vágyó, életerős nép mindennapjaiból virágzott ki. Ezért volt elválaszthatatlan a nép életétől, közösségi alkalmaitól, ott szólt igazán és természetesen. Nem véletlen, hogy benne tükröződött az élet, amely létrehozta, és közösségi gyakorlatában fenntartotta, éllette” (Barsi Ernő)

Mit is képvisel a hiteles népdaléneklési stílus? A közösséget és az élet nagy élményeit, úgy, ahogyan ebben a kettősségben az egyén megjelenik, egyszerre feloldva, de a közösség biztonságos világában fel is magasztosulva. A paraszti társadalmakban a stílus a köldökökzsinór az egyén és a közösség között. A stílus az adott közösség meghamisíthatatlan egységének a záloga. A stílus ismeretében áll vagy bukik az oda tartozás vagy idegen-ség. A hiteles stílusban, a hagyományos közösség legjobb energiái születtek állandóan újjá. A stílus hordozta a közösség melegében felnöve-

vő és minden ember számára elérhető emberi méltóságot. Így válhatott a stílus egy közösség megismételhetetlen arcának, lelki folyamatosságának zálogává. Innen nézve talán már érthető, hogy mi ígézett meg a hetvenes évek elején, mi csábított el a jó és hiteles népdaléneklési stílus keresésére. Megértettem, hogy a népdal, népzene jó stílusa olyan, mint a szerelem íze. Csak két egyenrangú fél találkozásakor jöhet létre az a magas hőfok, az a fehér izzás, ami egy férfi és egy nő találkozásánál a szerelem: az egyén, az egyéniség és a közösség találkozásánál a kikristályosodott stílus.

Itt merül fel a második kérdés: mi is az egyéniség? Annak felismerése, hogy mi is az a „szerep”, amelyet csak én tudok betölteni azzal, hogy önmagamot őszintén eszméim szolgálatába állítom. Ahogyan nincs két egyforma ember, nincs két egyforma egyéniség sem. Természetesen minden egyéniség érvényesülhet, ha minden erejével a megfelelő stílusban akar maradni, és a legjobbat akarja nyújtani.

Ezért tartom fontosnak, hogy tanítványaim minél több adatközlővel találkozzanak, tőlük hallják, velük együtt „szájból” tanulják a dalokat. Ezért szerveztem meg számukra

A népdal tanítását elképzelhetetlennek tartom néprajzi ismeretek átadása nélkül. Nemcsak nem értjük, de nem is tudjuk szeretni azt, amit nem ismerünk. A mai elgépiesedő világban pedig egyre kevesebb ismerete van a fiatalságnak a nép kultúrájáról, viseletéről, szokásairól. Egy népdalénekesnek is tanulnia és tanulmányoznia kell a nép egész műveltségét és történetét. Ebben is rendkívül fontos szerepet kell betöltenie a pedagógusnak, hogy felébressze tanítványaiban a kíváncsiságot.

közös fedémesi, hol-lókői, egyházaskozári, boldogi, kartali, székelyföldi találkozásokat. Többen közülük olyan táborokban jártak itthon és a határon túl, ahol eredeti adatközlőkkel találkozhattak. Együtt figyeltük meg, hogy az eredeti adatközlők eszközként használják a hangjukat a mondanivaló kifejezésére. Nem a hangjukat akarják érvényre juttatni, hanem a dalt. A dalt és az előadásmód együvé tartozik. Nem külön-külön „tanulják” a „mit és a ho-

gyant”. Ez a kettő náluk együtt szól a dalban.

Hogyha sok dalt tudnak „szájból” vagy felvételtől tanulni, szinte észrevétlenül szívják magukba a stílust, az vérükké válik. Egy idő után azt lehet észrevenni, hogy minden dalolásnál maguk is alkotnak, és úgy adják elő a dalt, ahogyan érzik: átélik magukon.

Azok, akik kottából tanulják a dalokat, nem érezhetik a stílust, és így legtöbbször a dallamot is félreértik. A népdal tanulásának három lehetőségét tudom elképzelni: az eredeti adatközlőkkel való együtt éneklés; felvételtől való tanulás; a lejegyzésből, kottából tanulás. A két első „osztály” tapasztala-

tai nélkül a harmadik a legnehezebb. Ezért vagyok elkötelezett híve a szájból vagy felvételről tanulásnak.

A népdal tanítását elképzelhetetlennek tartom néprajzi ismeretek átadása nélkül. Nemcsak nem értjük, de nem is tudjuk szeretni azt, amit nem ismerünk. A mai elgépiesedő világban pedig egyre kevesebb ismerete van a fiatalságnak a nép kultúrájáról, viseletéről, szokásairól. Egy népdalénekesnek is tanulnia és tanulmányoznia kell a nép egész műveltségét és történetét. Ebben is rendkívül fontos szerepet kell betöltenie a pedagógusnak, hogy felébressze tanítványaiban a kíváncsiságot. Ilyen kíváncsiság vezetett bennünket 1998 augusztusában a tövisháti Szilágysámszonba, ahol a magyar népszokások közül is egyedülálló karácsonyi népszokást jegyeztünk le.

Tövishát néprajzi tájegység Romániában. Szatmár, Szilágyság és Máramaros találkozáspontjainál terül el, de nagy része Szilágy megyéhez tartozik. Nevét először Ilosvai Selymes Péter említi kusalyi tartózkodása idején, az 1570-es években. A tövisháti falvak nagy része Árpád-kori település. Ha a Váradi regestrumban szerepeltek tövisháti falvak az 1220-as évekből, valószínűsíthető, hogy léteztek mint szabad királyi települések. Ezt az állapotot veszítik el az 1360-as évek elején, amikor Jakcs család királyi adományul kapja Meszesapát monostorát 6 faluval együtt. 1582-ben a Jakcs család kihalt, és 1584-ben a Wesselényiek kezére került Tövishát. Ami a tövisháti kifejezést illeti, annyi bizonyos, hogy a hát, hátság szavak mint tájegység képzők ismertek a magyar nyelvben. Az előtag jelentheti a bűzből kigyomlálható tövist. De például a tövisháti ember galagonyavesszőből készült kerítését is töviskerítésnek nevezte. Nagyon sokféle szúrós növény élt és termelt a hepehupás szilágysági dombokon.

A vidék lakossága katolikus volt, erre utalnak műemlék templomai is (Menyő, Hadad, Kusaly). Korán áttértek a református hitre. Az új tanokat Derecskei Demeter, Batizi András terjesztette a vidéken, s olyan sikerrel, hogy Tövishát minden faluja református lett.

Amilyen békésen és szelíden helyezkednek el és férnek meg egymás mellett Tövishát

dombjai és völgyei, úgy alkalmazkodtak hozzá lakói is, szinte egymást segítve a megmaradásért folytatott küzdelemben. Tövishát népe a kezdetektől fogva forrón ragaszkodott szülőföldjéhez, hagyományaihoz, anyanyelvéhez. Semmilyen dülő ellenség vagy diktatúrák sötét árnyéka nem tudta szülőföldjéről elűzni, sem önazonosság-tudatában megrendíteni. Az itt élők fontos emberi jellemzői a szerénység, a gerincesség és az egyenes beszéd. A kimondott szó szent és sérthetetlen. Amint a szót kimondják, azt úgy is értik, nincs mögötte kétértelműség vagy félrevezető fondorlat. Ilyen embernek ismertem meg Szilágysámszonban Szilágyi Feri bácsit, a 72 esztendő parasztembert. Ő mesélte el nekünk a falu szép karácsonyi szokásait.

A szilágysámsoni karácsonyi ünnepi szokások öt napig tartottak. Eredetük homályba vész, az ötvenes évek közepe táján megszűntek az akkori kommunista vezetők hagyományellenes felfogásának következtében. Sámszonban három utca volt: Alszeg, Felszeg, Ilbát. Mindhárom utca rendezett karácsonyi bált a faluban. Ezek között csak annyi különbség volt, hogy Ilbát nem vágott „vágót”, egyebekben minden úgy volt, mint a másik két utcában. Az egész úgy kezdődött, hogy az egy utcabeli legények – a megkonfirmált fiútól a meg nem házastottig – szüret után a lányfonókban megkérdezték, hogy hányan lesznek „bortöltő” fiúk. Egy nagyobb fiú számolta, s általában 15–20 ifjú legény jött ki, ide csaknem mindenki beszámított, annyira, hogy a cseléd fiúk már úgy egyeztek a gazdával, hogy a „bortöltés” előre ki volt alkudva. Ekkor elosztották egymás között, hogy mennyi bort kell összetölteni, hogy karácsonyra, az ötnapos mulatozásra megmaradjon legalább 500 liter tiszta bor. Ez a fejenként kb. 20–30 liter újbort két-három vasárnap összehordták egy nagyobb fiú apjának a pincéjébe, ahol ott volt az összes legény, az is volt a nevük, hogy bortöltő fiúk. Ezt a bort vasárnaponként megnézegették, karácsony előtt néhány héttel „lehúzták”, hogy tiszta legyen.

Aztán jött a vágóvevés. Az egyik pénzesebb fiú apjától kölcsönkérték a 200–300 kilós tinó árát, amellyel legalább egy hónap-

pal előbb el kellett menni a hadadi nagyvásárra megvenni a vágónak valót. A megvásárolt tinó farkát 5–6 bortöltő fiú borral mosta meg annak jeléül, hogy karácsonyi vágó lesz belőle. A tinót hazahozták és az egyik módosabb fiú apjának az istállójába helyezték el. Szénát, abrakot szedtek össze, hogy karácsony szombatjáig jól meghízzon. Aztán jött a zenekar megfogadása. A felszegiek legtöbbször Mocsolyáról Varga Miklós Csillag bandáját, az alszegiek Ákosról Ferdi Laci, vagy Béltekről Karcsi bandáját keresték meg. A banda hat személyből állt: két prímás, két brácsás, cimbalmos és bőgős. Komoly pénzt kellett fizetni az ötnapos muzsikálásért.

Ezek után meg kellett keresni azt a verselő embert, aki megírta a hívogató verseket. Minden utcának megvolt a maga verselő embere. Négy-öt héttel karácsony előtt vittek nekik pár liter bort és megkérték őket, hogy két héten belül írják meg a verseket. A hívogató csapat két részből állt, az egyik Jézus születéséről és a karácsonyról beszélt, a másik pedig

A délutáni borlerakásnál újra találkozott az Alszeg a Felszeggel, most már a zenekaroknak kellett megmutatniuk, hogy melyik a jobb. Ekkor a prímások felmásztak a szekerekre, hogy hallja a nép, hogy melyik húzza jobban. Csillag, az alszegieké, vagy Karcsi, a felszegieké. A borhozás azzal ért véget, hogy a bort betették a bálház pincéjébe, és átadták a borosgazdának, majd a zenészek sokáig szórakoztatták a bortöltő legényeket. Végre eljött karácsony hajnala, amikor a bortöltő legények elmentek egymást felkántálni, természetesen a zenészekkel együtt.

felsorolta, hogy kinek a házában lesz a bál, ki a borgazda, kik lesznek a zenészek, milyen szépek a lányok, s hogy tudnak táncolni a menyecskék, s végül, hogy jól töltsék meg a bugyellárist, mert ezt a sok mindent ki is kell fizetni. Az elkészült verseket azután öt pár fiúnak kiosztották és a falu öt utcájára karácsony másodnapja hajnalán kiküldték őket. Hosszú pántlikával feldíszített hívogató pálca színezte a jól betanult hívogató verset. Lassan közeledett a karácsony. Néhány héttel előtte meg kellett fogadni két szakácsnőt, akik a vágót az ötnapos ünnepre megfőzzék. Aztán gondoskodni kellett a

borgazdáról. Olyan ember kellett, hogy legyen, aki jó nótás és jókedvű. Ő volt az, aki az ünnep alatt kulacsokkal, korsókkal állandóan az emberek között forgolódott, hogy senki ne szomjazzon. Még volt egy gond: a Felszegen Laci Mihálynál volt a karácsonyi bál. Ehhez kellett egy nagy ház, legalább 30 négyzetméteres szobával, ahol a hattagú zenekar és a táncolni akarók mulattak, aztán egy másik ház, ahol a férfiak asztal mellett daloltak, beszélgettek. A borgazda fizetése az volt, hogy minden bortöltő fiú tartozott neki vagy egy fél kaszanapszámmal, vagy

egy egész más napszámmal. Ezeket természetesen nyáron kellett letölteni, illetve amikor a borgazda igényelte. A vágót már várta a bálháznál egy mészáros, aki elkészítette a húst az ötnapos vendégségre, és átadta a szakácsnőknek.

Délre megérkezett a zenekar, és megkezdődött a bor lehozatala a hegyről. Két ökrös szekeret készítettek elő, egyiket két pár ökörrel a bornak, a másikat a muzsikásoknak. A bor lehozatalához már meghívták a fiatal házas embereket is, akik segítettek a hegyen az 500

literes hordó szekérre tételében. Itt már szólt a nóta és a zene, aztán indult a csapat: a Felszeg az Alszeg felé, az Alszeg a Felszeg felé, hadd lássa a falu, hogy a vágóra van mit igyon a vendég. Borlehozáskor elől ment a lovas szekér, utána a muzsikások, őket pedig a legények énekléssel kísérték. A faluba leérve a borgazda az utcán bámészkodókat megkínálta borral, bemutatva, hogy jó bor lesz a bornyúpörköltöz. A délutáni borlerakásnál újra találkozott az Alszeg a Felszeggel, most már a zenekaroknak kellett megmutatniuk, hogy melyik a jobb. Ekkor a prímások felmásztak a szekerekre, hogy

hallja a nép, hogy melyik húzza jobban. Csillag, az alszegieké, vagy Karcsi, a felszegieké. A borhozás azzal ért véget, hogy a bort betették a bálház pincéjébe, és átadták a borosgazdának, majd a zenészek sokáig szórakoztatták a bortöltő legényeket. Végre eljött karácsony hajnala, amikor a bortöltő legények elmentek egymást felkántálni, természetesen a zenészekkel együtt. A református énekes könyv 99. éneke a „Szívünk vígsággal ma bétölt” kezdetű kánta: Szívünk vígsággal ma bétölt, / Mert ígért szerént felkölt / Istenfélők számára. / Az igazság fényes napja, / Új Testamentomnak papja. / Eljött, kit sok szent vára. / Csillag, villag (!), ragyog már lám, / Melyet Bálám láta régen; / Fénylik, mint szép nap az égen.

Sámsonban csodálatos a karácsony hajnala, akkor is, most is, kicsik és nagyok együtt köszöntötték az Úr Jézus születését. A varázst az adta az egésznek, hogy minden csoport más-más énekkel kántált. A karácsonyi bál az ebéd után kezdődött és éjfélig tartott. A muzsikások 20–25 percig játszottak, utána volt egy 10–15 perces szünet. A bortöltő legények kötelessége volt mindenkit megtáncoltatni, nehogy valamelyik mellőzött lány vagy menyecske megsértődjön. Karácsony másnapja azzal kezdődött, hogy hajnalban mindhárom utca elindította a hívogatóját, akiknek az volt a feladatuk, hogy minden ház lakóját meghívják a bálba. A hívogatók díszbe a hívogató pálcá volt, amelyre a lányok 18–20 hosszú pántlikát kötöttek. Ezzel a hívogató pálcával kéretőztek be a házba, maguk elé állították, rátették a kalapjukat, úgy mondták el a hívogató verset. A hívogatásnak a délelőtti templomozásra be kellett fejeződnie, és a háromszor öt pár hívogató a hívogató pálcával bevonult a templomba, pálcájukat a kis kar elé állították ki. Gyönyörűséges látvány volt az a 30 szebbnél szebb pántlikával feldíszített pálcá. A szokott időben aztán újra megkezdődött a bál, a legények berakták az asztalokat és mindenki leülhetett, hogy egy kiadós bornyúpörköltet elfogyasszon. A gazdaasszonyok felszolgáltak, a boros gazda is járt körbe a kulacsokkal, a zenészek meg húzták. Étellel, itallal ellátva mindenki jó han-

gulatban kezdhetette a táncot. Ilyenformán négy vacsorát kapott mindenki első, második- és harmadnapon és apró péntek estéjén. A bál természetesen csak a felnőtteknek szólt konfirmálástól fölfelé. A gyerekek részére is tartottak egy félnapos bált, ami aprószentek napján délelőtt kezdődött, és délután 3 óráig tartott. Akkor ők is kaptak egy jó ebédet, és ezzel az apró szentek hazamentek, hogy estére jöhessenek a felnőttek s még egy végső vacsora után mindenki fizessen az ötnapos karácsonyi bálért. A fizetés úgy volt, hogy a bálházba bevitték egy kisebb asztalt, négy-öt nagyobb fiú apja azt körbeülte, és mindenki odament, hogy fizessen az ötnapos bálért, vacsoráért. Ebből a pénzből fizették ki a zenészeket és a vágót. Ha még maradt egy kevéske pénz, azt a legények elosztották egymás között. Így ért véget az ötnapos karácsonyi bál Szilágsámsonban december 29-én hajnalban.

A hagyományos szokások életszabályozó szerepe megszűnt, de én hiszek a népdal, a népzene és a tánc megtartó, személyiséget építő erejében. Az emberi hitel, a hitelesség visszaszerzése a 21. században is mindnyájunk nagy vállalkozása lehet. E hitelesség megteremtéséhez nem ismerek jobb iskolát, mint a népdal hiteles előadását. Ez az, ami eddig is a közösségről hozott nekünk a 20. században már-már elfelejtett híreket. Híreket arról, hogy a népdal stílusában egy hiteles stílus utáni törekvésben az ember, az egyén ébren tarthatja, megőrizheti, csiszolhatja lényé különleges, közösségi rendeltetését. Éppen ezért én a tanári munkámban a népdal és a népzene stílusának nem a múlttá merevített arcához, hanem a jövőjéhez szeretnék közelíteni. Úgy érzem, ezen az utamon kísérnek, utat mutatnak a Magyar Ilonák s a balladás, jázminos, nagykendős asszonyok.

Irodalom

Bogdánd '98. Művelődési Minisztérium Szatmár Megyei Művelődési Felügyelőség, Szilágyosmlyó Tövisháti napok. Tövisháti Kulturális Társaság, Szilágycseh, 1998.

Szilágyási magyar népzene. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

Budai Ilona